

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ РОДИННО-ПОБУТОВИХ ПІСЕНЬ

Національна система виховання як невід'ємна складова загального розвитку українського суспільства, збагачення його духовного потенціалу, перебуває сьогодні в пошуках не лише ефективних засобів її реалізації, а й у визначенні, чіткому окресленні пріоритетів, що постають цілями, своєрідними ідеалами, на досягнення яких має спрямовуватися виховний процес.

У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді до таких ідеалів, поряд з іншими, віднесено формування національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, піднесення духовної культури особистості, ствердження принципів загальнолюдської моралі (справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності).

Одним із дієвих засобів досягнення означеної мети виступають народні традиції – своєрідне соціокультурне явище, що містить вагомий виховний потенціал, який передається з покоління до покоління, збагачуючись новим змістом, трансформуючись відповідно до конкретного історичного етапу розвитку суспільства.

Ці ідеї набули широкого висвітлення у працях С. Бабишина, О. Вишневецького, П. Лосюка, Р. Скульського, Л. Скутіної, В. Скуратівського, М. Стельмаховича та ін. Вивченню народних традицій українського народу як синтезу староукраїнської дохристиянської та нової християнської культури і їхнього впливу на виховання особистості присвятили свої дослідження Г. Ващенко, О. Воропай, Н. Заглада, С. Килимник, Є. Сявавко та ін.

Серцевину народної педагогіки становлять родинні виховні традиції, до яких дитина прилучається від дня народження і які охоплюють усі напрями сімейного виховання в психолого-педагогічному аспекті.

На значенні родинних традицій, необхідності їхнього вивчення та впровадження у педагогічну практику акцентували педагоги минулого: Г. Ващенко, Я. Коменський, П. Лесгафт, І. Огієнко, Г. Сковорода, Є. Славинецький, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Усебічного висвітлення ці питання набули в історико-педагогічних працях В. Костіва, Т. Люриної, О. Семеног, В. Струманського та ін.

Світоглядні пріоритети кожного народу, в тому числі й щодо виховання молодого покоління, формуються з орієнтацією на певний виховний ідеал, тобто ідеальний образ людини. Створення такого образу ґрунтується на властивій народу психології, характері, ментальності у широкому розумінні цього слова. Відмінності в соціальній психології різних етносів зумовлюють своєрідність і неповторність створених ними виховних систем.

Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, «у кожного з них своя національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети... Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховуватись за чу-

жою педагогічною системою, яка б вона не була струнка і добре продумана. Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні сили» [9, 107].

Виховання виростає з потреб суспільства у передачі досвіду і має на меті підготувати людину до активної діяльності, надати їй знання, що їх виробило людство протягом попередніх періодів історичного розвитку. На основі цього досвіду «формується знання, які передаються від покоління до покоління традиційно-усталеним способом. Знання народних мас, здобуті емпіричним шляхом і закріплені в традиціях, є основою народної педагогіки» [8, 14]. Доведено, що коли шкільна педагогіка відмежується від народної педагогіки, коли виховання не базується на національній культурі, звичаях і традиціях, розривається коріння, втрачається національна пам'ять, руйнується національна свідомість, відбувається втрата людської гідності, моральних цінностей, почуття краси, добра і милосердя – якостей, без яких немислима Людина. Народна педагогіка закликає дорослих пам'ятати про себе, про своє дитинство і відповідно виховувати власних дитину.

Основною скарбницею народних педагогічних ідей і поглядів виступають усталені в певному національному середовищі звичаї, традиції, обряди, які одночасно виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожний народ відтворює себе, свою духовну культуру.

Філософи, соціологи, етнографи називають цей феномен «соціальним інститутом і нормою», «типом суспільних відносин» [1, 68], «елементами соціальної і культурної спадщини» [3, 413], системою ідеалів, досвіду, знань, творчості, смаків, установок, норм поведінки, формами, нормами, принципами поведінки, «досвідом, звичаями, поглядами, смаками», «сукупністю поглядів, звичок, способі діяльності» [5, 42].

Традиції не обмежуються найбільш стереотипними різновидами, такими, як звичай і обряд, але поширюються на значно більшу галузь соціальних явищ.

Кожне покоління, з необхідністю сприймаючи низку традицій, разом з тим, певною мірою здійснює відбір тих чи інших з-поміж них, обираючи в такий спосіб не лише своє майбутнє, а й минуле [10, 66].

Тривалість існування традицій сама собою не визначає їхнього сучасного значення; життєздатність традицій укорінена в їхньому наступному розвитку прийдешніми поколіннями. Суспільство, клас або група, сприймаючи одні елементи соціального спадку, водночас заперечують інші, тому традиції можуть бути як позитивними (що і як сприймається), так і негативними (що і як заперечується) [10, 11].

Водночас слід враховувати, що саме віднесення змісту тих чи інших видів діяльності до традицій ще не забезпечує їхньої вагомості та позитивного потенціалу. Не можна не рахуватися і з тим, що з плином часу деякі традиції втрачають своє природне підґрунтя і в нових умовах не тільки виявляються непридатними, а й можуть справляти негативні впливи на їх «охоронців» і «проповідників». У цьому контексті варто звернутися до наукового доробку Г. Ващенко, який вирізняє три підходи до збереження народних традицій. Серед них визначається так званий «консервативний» тип, коли ставлення до

традицій базується на визнанні їх непорушними святинами, ідеалізованим архаїзмом, спробою вирішити сучасні проблеми поверненням до минулого. Однак педагог не погоджується з такою характеристикою «консерватизму». Ця якість, на його думку, скоріше споріднена пам'яті окремої людини. А як відомо «основна функція пам'яті полягає у збереженні набутого досвіду. Отже, ця функція консервативна. Проте, коли б людина не володіла пам'яттю, коли б вона не зберігала попередніх вражень, уявлень і думок, вона не тільки не рухалась би вперед, а взагалі не могла б існувати... Через це молодим поколінням не треба започатковувати культурний рух: їм залишається продовжувати й удосконалювати те, що вже здобули предки» [2, 101-102].

Інший підхід до народних традицій, виокремлений Г. Ващенком, характеризується запереченням вартості спадку минулщини свого народу, нехтуванням власних традицій, прагненням до беззастережного копіювання звичаєвості інших культур. Найбільш прийнятним, на його думку, є третій варіант, коли людина шанує й береже свої національні традиції, але не зупиняється на них, рухається вперед, не замикаючись у вузьких межах власної традиційної культури, трансформує кращі здобутки інших народів відповідно до своїх інтересів [2, 102]. Безперечно, останній з наведених типів є найбільш прийнятним для розвитку національної культури і виховання зокрема.

Загальновідомо, що сім'я – первинний осередок народу, нації, держави. Від рівня її духовної культури залежить вихованість майбутніх поколінь, адже саме у родинному колі відбувається формування і розвиток дитини, її підготовка до майбутнього життя. З сім'ї дитина виносить перші враження, поведінка батьків, інших членів сім'ї є першим прикладом для наслідування. У сім'ї здійснюються початки трудового, морального, естетичного, патріотичного виховання зростаючої особистості.

Серцевиною народної практики є родинні виховні традиції. Це об'єктивне соціально-педагогічне явище, спосіб акумуляції та передачі наступним поколінням знань про родину, її духовно-моральні цінності та ідеали, джерело інтелектуального і морально-етичного формування особистості, основний механізм стабілізації стосунків у сім'ї та родині. Відповідаючи менталітету українців, родинні виховні традиції вироблялися протягом усієї історії розвитку українського етносу. Вони увібрали в себе різні аспекти життя, побуту, трудової діяльності родини, потребу в людському спілкуванні, совість, гідність, почуття спорідненості, добра і доброзичливості. У них «втілюються особливості виховних традицій українців і народів, що проживають серед них, а також передові надбання світової педагогічної думки» [6].

Обґрунтовуючи особливу вагу знання та тяглості родинно-національних звичаїв і традицій М. Стельмахович зазначав: «Сім'я, позбавлена народних, національних рис, – дисгармонійний покруч, безлика, аморфна, анемічна. Справжнього розквіту досягає та родина, яка корінням сягає в етнос...» [7, 53]. Завдяки застосуванню національної системи родинного виховання, вважав відомий дослідник українського родинознавства, кожен конкретний народ продовжує себе у своїх дітях, неухильно генезує свій національний дух, характер, менталітет, традиційну родинно-побутову культуру.

Свою класифікацію родинних виховних традицій запропонувала

О. Семеног. Спираючись на функціонально-змістовий принцип, дослідниця виокремлює наступні їхні різновиди: такі, що переходять з покоління в покоління; мовні; побутові; трудові; мистецькі; громадські оздоровчі. З-поміж цих груп найбільш важливими, на її думку, є родинні виховні традиції, що переходять з покоління в покоління, «в основу яких покладено заповіді загальнолюдських цінностей: люби родичів своїх, не залишай в біді приятеля свого, самовдосконалюй Розум, Тіло, Душу» [6].

Значення звичаїв і традицій у родинному вихованні полягає ще й у тому, що від самого народження дитина виховується згідно з тими неписаними законами, які виробилися протягом столітньої життєдіяльності і розвитку кожного етносу. Звичаєва родинна культура скеровує дитину не лише на спостереження, а й на відтворення (свого роду копіювання) вироблених і усталених норм поведінки. Тобто, засвоєння відбувається значно раніше, ніж дитина в змозі критично їх проаналізувати й оцінити.

Засобами родинного виховання, що ґрунтується на народній педагогіці, батьки, рідні завжди прагнули прищепити дітям усвідомлення своєї належності до рідного народу, причетності до його долі та прагнення «з долею битися» за краще життя народу.

Підсумовуючи викладене, можна твердити, що родинні виховні традиції виступають як система обрядових дій та ритуальних норм поведінки, пов'язаних з різними етапами життя та трудовою діяльністю кожного члена родини і спрямованих на виховання його фізично міцною, працелюбною, високomorальною особистістю. Репрезентуючи органічний спив духовно-морального, емоційно-психологічного впливу на дитину, вони утверджують красу, добрі родинні й громадські стосунки між людьми.

Таким чином, родинні виховні традиції безпосередньо пов'язані з конкретними видами родинного виховання – моральним, трудовим, інтелектуальним, естетичним, фізичним, що обумовлювало їхній зміст і спрямованість.

Невід'ємною складовою української родинної традиційності є пісня. З нею пов'язане народження дитини, перше кохання дівчини і юнака, щастя кохання і гіркота розлуки, в пісні – думи батька й матері, які чекають сина з походу.

Не існує народної пісні на загальну тему – вона завжди розкриває певну подію, пригоду, конфлікт, у ній живе людина з її настроями і думами. Така різножанровість спрямована на розкриття життя української родини в усій його багатогранності. Родинно-побудові пісні в надзвичайно виразній поетичній формі трансформували крізь віки знання людини про саму себе, навколишнє середовище, життєвий уклад і в узагальнених художніх образах зберегли «згустки» громадської думки, етичні, естетичні ідеали народу, неписані закони співжиття, його історію, філософію, психологію та етнопедagogіку [4, 28].

Ці пісні возвеличують людину, її почуття, оспівують чисте кохання, прославляють жінку-матір. Такі пісні, як «Ой у полі три криниченьки», «За городом качки пливуть», «Гриць, Грицю до роботи», «Ой ти дівчино, з горіха зерна» та багато інших навчають добру, правдивості, щиросердності, прищеплюють розуміння честі, совісті, справедливості, вірності, порядності.

Зберігаючи і збагачуючи кращі зразки народної традиції, здобутки національної культури, родинно-побутова пісенна творчість якнайбільше

сприяє формуванню особистісних якостей людини. Завдяки поетичним словам, прекрасним мелодіям ці пісні здійснюють значний вплив на її почуття і свідомість, надовго залишаючись у пам'яті. Через пісню формуються високі людські якості: пошана до старших, жінок, милосердя, прагнення допомогти іншим, працелюбство і відданість справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнов С.А. Язык. Культура. Этнос. – М., 1994. – 274 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Лозко Г. Українське народознавство. – К.: Зодіак; ЕКО, 1995. – 520 с.
4. Осипець Р.О. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами української народнопісенної культури. – К.: Магістр-S, 1999. – 207 с.
5. Павлюк С.П., Горинь Г.Й., Кирчіва Р.Ф. Українське народознавство: Навч.посібник. – Львів: Фенікс, 1994. – 608 с.
6. Семенов О. Родинні виховні традиції у професійній підготовці студентів педагогічних інститутів: Автореф.дис. ... канд.пед.наук. – К., 1996. – 24 с.
7. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад.школа, 1985. – 312 с.
8. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. – Львів, 1974. – 231 с.
9. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 1.
10. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989.